

Trabzonlu Figânî'nin Divançesinde Sosyal Hayatın İzleri

Beyhan Kesik*

GİRİŞ

Beşerî bir ihtiyacın ürünleri olan¹ kültür ve sanat eserleri salt kendi kuralları içinde, ürünü oldukları toplumdan bağımsız düşünülemezler. Bu ürünleri yaratıcılar, o toplumun bir ferdi olmakla kalmazlar, toplum hayatının işleyişini düzenleyen bir etken olarak da faaliyete katılırlar. Hiç değilse, gerçekliğin ayırımıdadırlar ve salt estetik amaca yönelse bile içinde yaşadıkları toplumun, gerek yapısının ve gerekse bu yapıya bağlı olarak fikrî örgüsünün izlerini yansıtırılar.² Edebî ürünler de, tıpkı diğer birçok kültür ve sanat eserinde olduğu gibi, ait oldukları devrin yaşam özelliklerine ulaşmamızda önümüze çıkan birçok vesikadan daha kestirme ve daha anlamlı bir şekilde, geniş ve zengin bir "anlayış" dünyasının kapılarını aralamamıza³ yardımcı olurlar. Bu anlamda, büyük bir imparatorluk medeniyetinin, kendi güzelliğini, kendi mükemmelliğini, yüzyıllar boyunca, yine kendi estetik anlayışına göre yapmış⁴ olan Divan edebiyatı, XIII. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın sonlarına kadar yaşamış ve

* Yrd. Doç. Dr. Beyhan Kesik, Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Giresun.

¹ Tarlan, Ali Nihad; *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1981, s. 83.

² Özkırımlı, Atilla; "Osmanlı'nın Düzeni ve Edebiyatı", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı), YKY Yay. İstanbul, 1999, s.253.

³ Ülgener, Sabri F.; "Bir Deneme: İki Devir ve İki Terkib-i Bend" *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı), YKY Yay. İstanbul, 1999, s.81.

⁴ Emil, Birol; "Eski Edebiyatımız", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı) YKY Yay., İstanbul, 1999, s. 380.

kapsadığı uzun zaman dilimi dikkate alındığında da, Türk kültürü tarihi açısından çok zengin bir kaynak oluşturmuştur. Bu şiirin çok yoğun mecazî dünyası dikkatle incelendiğinde, gerçek hayatın pek çok yönüne ilişkin bilgiler elde edilebilmektedir.⁵

Hakikaten, Divan edebiyatı çağının toplum yapısına uygun düşmesine ve o çağa egemen olan dünya görüşünü yansıtmaya⁶ rağmen, çoğu araştırmacı ve yorumcu tarafından sosyal konularla ve günlük yaşamla olan ilişkisi ihmal edilmiştir. Altı asır kesintisiz devam etmiş bu edebiyatın, yaşandığı devri, muhiti ve toplumu nasıl kuvvetle aksettirdiğini görmek yerine, nedense hemen daima hayal dünyasına dikkat edilmiş; gerçekte ilgisi çoğu zaman gözden kaçırılmıştır.⁷ Gerçi o, soyut yanı ağır basan bir edebiyattır; ama bu durum, onun çağdaş ve gerçekçi bir edebiyat olmasını engelleyememiştir. Bir duyguyu, düşünceyi soyutlaştırmak, edebiyatı çağ dışı, gerçek dışı bir edebiyat yapmaz.⁸ Hele, Divan şiirini asla Çünkü Divan şairi için dış dünyadaki her türlü olay, durum, eylem, iş, olgu kendi iç dünyasını anlatabilmek için birer somut örnektir. Divan şairi, kendi dışındaki çevreye duygu ve düşüncelerini somutlaştıran bir araç gözüyle bakar. Bunları yaparken türlü örneksene yollarına başvurur. İç dünyasının ruhsal görünümünü, dış dünyadaki beş duyuyula algılanabilen nesnelere çağrıştırdığı niteliklerle özdeşleştirerek ve bunlarla somut bağlar kurarak anlatır. Bunun için Divan şairi, dolayısıyla onun ürünü olan Divan şiiri, gerçek hayattan sanıldığı gibi uzak değildir.⁹

Tanzimat'tan sonraki yenileşme hareketlerine bağlı olarak yapılan ilmi olmaktan daha çok, şahsî ve hissî tenkitler¹⁰ bir yana bırakıldığında, büyük bir kültür hazinesi olan Divan edebiyatı ürünlerinin "insanımızın tarih içinde yaşadığı sevinç, üzüntü, korku, ümit gibi bütün hislerini; eski hayatın hemen bütün safhalarında yaşamış karakterleri günümüze yansıtan en canlı eserler"¹¹ olduğu görülecektir. Bizlere düşen görev ise, her defasında olumsuz tenkitlere maruz kalan bu edebiyatın ürünlerinin her yönüyle incelenmeye layık birer şaheser olduğunu ortaya çıkarmaktır.

⁵ Dilçin, Cem; "Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı) YKY Yay., İstanbul, 1999, s. 295.

⁶ Özkırımlı, Atilla; a.g.m., s.257.

⁷ Aylar, Selçuk; "Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek", *Dergâh* S. 65, İstanbul, 1995, s. 10.

⁸ İnan, M. Âkif; "Divan Edebiyatı", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, YKY Yay. İstanbul, 1999, s.330.

⁹ Dilçin, Cem; a.g.m., s. 295.

¹⁰ Güngör, Şeyma; "Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Çağın sosyal Hayatı ve Manevî Özellikleri", *Türkiyat Mecmuası* C.20, İ.Ü. Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul, 1997, s.255.

¹¹ Şentürk, A. Atilla; "Osmanlı Şairlerinin Gözlemciliği ve Klâsik Edebiyatımızda Realiteye Dair", *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (Haz. Mehmet Kalpaklı), YKY Yay. İstanbul, 1999, s.433.

Bu düşünceden hareketle, Osmanlı devletinin "İmparatorluk" a dönüştüğü, bu gelişmenin tabii sonucu olarak, ilim, kültür ve edebiyatın da devletin büyümesiyle orantılı bir şekilde büyük bir gelişme gösterdiği¹² XVI. yüzyılda; Fuzûlî, Hayâlî ve Bâkî derecesinde olmasa da, Klâsik Türk edebiyatının sanat anlayışı içinde, zaman zaman orijinal buluşları, hayal inceliği ve üslûp güzelliği ile ilk plândaki çağdaşları arasına girmeyi hak eder gözüken Trabzonlu Figânî¹³'nin şiirlerinde mecaz ve mazmunların ardına gizlenmiş bazen de doğrudan ifade edilmiş sosyal hayat izlerini incelemeye çalıştık. Konuyu değerlendirirken, konunun daha çok sosyal hayattaki yeri ve işlevi üzerinde durduk.

SOSYAL HAYAT

1. İbadet yerleri:

İbadet yeri olarak mescitler görülmektedir. Burada ezan okunur ve kametler eşliğinde namaz kılınır:

Mescidde mü'ezzin ki göre bakışuñ ey dost
Kâd kâmet okuyup ide tekbîr-i ikâmet G. 68/2¹⁴

2. Eğlence Hayatı:

Eğlence mekânı olarak meyhaneler başı çeker ve içki olarak şarap içilir, şarabın zevkini başka hiçbir içecek vermez:

Harâbât ehli fâsikdür diyü tan eyleme zâhid
Cihânda bunlaruñ keyfiyet-i hâlin ricâl añlar G. 21/3

Afyon deminde sâgar-i sahbâ safâsı yok
Meysüz mükeyyefât ilinüñ pâdişâsı yok G. 43/1

3. Alışveriş mekânı:

Gümüş ve altın takıların bulunduğu kuyumcu dükkânları bulunmaktadır. Altının sarı renkte olanı makbuldür:

Çârsû-yi 'ışk içinde dil metâ'in almaga
Merdüm-i çeşmüm pür itdi sîm ile dâmânını G. 92/2

¹² *Türk Dünyası El Kitabı-Edebiyat (Türkiye)*, Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü Yay., C. 3, Ankara, 1998, s. 169-170.

¹³ Figânî'nin edebî kişili hakkında daha geniş bilgi için bkz. Karahan, Abdülkâdir; *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1966, s.XXV.

¹⁴ Çalışmada Abdülkâdir Karahan tarafından hazırlanan ve 1966 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi tarafından yayımlanan "Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi" adlı eser esas alınmıştır. Alıntılarda gazel için "G", kaside için "K", tahmis için "T" kısaltmaları kullanılmış olup, birincisi şiir, ikincisi ise beyit veya bend sayısını göstermektedir.

Kadrum artar gam-i 'ıškuñ sarardukça benüm
Rengi zerd olmag ile mu'teber olur altun G. 72/3

4. Hastalıklar:

Sivri sineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık¹⁵ olan sıtma karşısında insanlar oldukça çaresizdir:

Olup havâle sıtma gibi gör ki şeşperün
Dâr-ı cihânı eyledi anuñ gözine teng K. 1/3

SOSYAL ÂDETLER

1. Hançer taşımak:

Güç ve cesaret göstergesi olarak, "ucu sivri ve eğri, iki yanı keskin bıçak olan hançer"¹⁶ taşınır:

Sözi geçer ne yaña varsa nass-i kâti'dür
El içre anuñ içün oldı mu'teber hançer K. 7/3

2. Padişabın atının önüne kumaşlar sermek:

Bazı önemli merasimlerde yahut seferden dönüşlerinde padişahların yürüyecekleri yerlere hatta bazen atları ile geçecekleri yerlere kumaşlar serilmesi âdettendir:¹⁷

Atlas-i gerdünü kat kat eyleyüp yıgıdı Zuhâl
Hâk-i pâ-y-i rahş-i şâha itmege ferş-i kadem K. 2/3

3. Düğün

3.1. Sarayda Sünnet Düğünü:

Davetliler tek tek düğüne çağrılır (K. 2/6). Düğün başlar ve düğünde nefesli çalgılar çalınır (K. 2/15). Bu nefesli çalgılar çoğunlukla, savaşlarda düşmana dehşet veren mehter takımından oluşur:

Nây-i rûyınıñ sadâsı eyledi gûşına kılmaz eser
Eyledi kûs ü nefrûñ gulgulı halkı asam K. 2/16

Düğün için At Meydanında çadır(=hayme) ve gölgelik(=sâyebân¹⁸) kurulur:

¹⁵ TDK Türkçe Sözlük, Ankara, 1988, C, II, s. 1302.

¹⁶ Pala, İskender; *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, ?, 210.

¹⁷ Şentürk, A. Atillâ; *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY Yay. İstanbul, 2004, s.165.

'Arş-âsâ kurdugun her hayme At Meydânına
Sâyebân-i çarh-i atlas aña nisbet pest ü kem K. 2/17.

Düğünün değişik günlerinde ziyafete davet edilen şehir halkı gibi diğer vilayetler ve komşu ülkelerden gelen davetlilere sayısız ve türlü türlü yiyecekler ikram edilir:

Başka başka cümle mahlûkı konukladun şehâ
Oldılar h'ânunda envâ'-i ni'ardan muğtenem K. 2/19

Düğünlerde çeşitli hüner gösterileri düzenlenir. Vazgeçilmez hüner gösterilerinden biri, bir sırığın üzerine dikili, altın yahut gümüş varakla süslenmiş bir kabağa ok ile nişan alınmasıdır:

Dikdi bir zerrîn kabak meydân-ı gerdûna nişân
Tîr atar yir yir şihâb idüp kemân-i çarhı hâm K. 2/25

Bir diğer hüner gösterisi de at üzerinde kılıç veya mızrakla olağanüstü çeviklik ve hüner gösterileri ile icra edilen savaş oyunu olan "cündîlik"tir:

Dakınup Mısırî kılıç kullarun itse cündîlik
Mûş olur ol rezmde şîr-i jiyân bebr-i dijem K. 2/26

Düğünde bugün de âdet olduğu gibi davetlilere şerbetler sunulur:

Katre-i şebnemce gelmez rûz-i sûrunda şehâ
Çeşme-i mihr olsa şerbet kâseler eflâk hem K. 2/23

3.2. Halk düğünü:

Düğünlerde Türk insanının dayanışma içinde olduğu görülür. Komşular, düğün evine yardımcı olmak için kap kacak taşırlar:

Bilmez düğün evini çanag taşır ol kişi
Beñzer dir ise eşigine çarh-i zer-nigâr K. 6/12

Düğünün sonunda, gelinin başına kırmızı duvak örtülür ve gelin ata bineerek koca evine doğru yola koyulur:

Gülşende goncanun yüzi açılmasun diyü
Saldı 'arûs-i gonca yüzine nikâb gül G. 53/2

Oldı şafak 'abâ-yi surh hilâl zîn
Subhun 'arûsı olmağa çarh atına süvâr K. 6/3

¹⁸ Sâyebân denen gölgelikler bir şemsiye gibi gölge etmesi istenen şahsın üzerine tutulan ve gittiği yere götürülen seyyâr gölgeliklerdir ve çadırlar veya altında oturacak kimseler üzerine gerilen sabit ve geniş gölgelikler olmak üzere iki türdür. Şentürk, A. Atillâ; a.g.e., s.164.

Gerdek gecesi zıfâf odasında gelin ile damadın baş başa kalmaları esnasında gelin, “yüz görümlüğü” adı verilen hediyeleri almak için nazlanır ve yüzünü açmaz:

Bir subh-dem felek tutukından ‘arûs-vâr
Oldı hezâr cilve ile mihr âşikâr K. 6/1

Türk geleneğinde gelinin bu davranışı hoş karşılanır ve damat tarafından geline yüz görümlüğü olarak adlandırılan takılar takılır:¹⁹

Saçdı süm-i semendine encüm cevâhiri
Dâmâd-ı çarh varın aña eyledi nisâr K. 6/2

Gözüm merdümleri pür itdi rengin dürle dâmânûñ
Nisâr itmek için pâyuña cânâ niçe demlerle G. 84/2

3.3. Cibaz(=Çeyiz) Takımı:

Gelinlik çağına gelmiş Türk kızlarının el emeği, göz nuru nakış işlemlerinden oluşan çeyiz, üst tabakada farklı bir hüviyet kazanır. Üst tabakadan olanlar ve ileri gelenler, göstermek istedikleri servet ve kudretlerinin en iyi şekilde kızlarının çeyizinden anlaşılacağını düşündükleri için, çeyize oldukça önem verir, büyük külfetlere, aşırı masraflara girişerek lüzumundan fazla çeyiz tertip ederler:²⁰

Yüklense ger cehâzını kadrûñ ‘arûsınûñ
Büker katar-i tevsen-i çarhuñ belini bâr K. 6/17

HALK İNANIŞLARI

1. Ölmek Üzere Olan Hastaya Su Vermek:

Can vermek üzere olan bir hastaya su, oldukça az miktarda damla damla verilir:

Cân virürken hasret-i la'lûñle künc-i höcrede
Katre katre su viren ey gonca peykândur baña G. 1/2

2. Göz değmesi:

Uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlar nedeniyle kötü bir duruma düşmek, göze gelmek, nazar değmek²¹ olan göz değmesinden korunmak için Allah’a sığınılır:

¹⁹ Albayrak, Nurettin; *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, LM Yay., İstanbul, 2004, s.97.

²⁰ Abdülaziz Bey; *Osmanlı Âdet ve Merasim Tabirleri* (Haz. Prof. Dr. Kâzım Ansan, Duygu Ansan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002, s. 114.

²¹ Tanyeri, M. Ali; *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s. 123.

Vardukça çemen seyrine göz degmemek için
Ol gözleri mestâneyi sen sakla İlâhî G. 95/2

3. *Kara çula oturtma:*

Dede Korkut Hikâyeleri'nden "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikâyesinde, bir yere ağ otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurulup, oğlu ve kızı olmayanların bu kara otağa oturtulması²² geleneğin izlerine rastlanır:

Hil'at-i rengin 'atâ kıldı ser-â-ser nev-bahâr
Kara çulda gerçi komışdı dırahtı bâd-i dey G. 97/2

4. *Kan kaşanmak:*²³

Atların korktuğu zaman kanlı idrar saldıklarına inanılır:

Kan kaşanur tevsen-i gerdün anı sanma şafak
Heybetinden rahşuñuñ ey Husrev-i mülk-i 'Acem K. 2/31

5. *Fal bakmak:*

Arapça "fal" uğur, güzel baht, iyi talih anlamlarına gelir.²⁴ Daha dar ve yaygın anlamıyla, özel teknikleri, gereçleri ve uzmanları olan "yorumlama bilgisi" diye tanımlayabileceğimiz falın²⁵ çeşitlerinden biri de "Kur'an falı"dır:

Fal açdum idi ey yüzi Mushaf añup kadüñ
Geldi elif Figânî'ye oldı huçeste fâl G. 46/5

6. *Baharın gelişiyile deliliğin artması:*

Bahar mevsimi gelince tabiat yeniden hayat bulur ve her yer letafet kazanır. İnsanlar da baharın bu güzelliklerini temaşa etmek, doyasıya yaşamak için mesire yerlerine akın ederler. Bu hareketlenme ise baharın gelişiyile deliğin artması şeklinde ifade bulur:

Bahâr irdi yine artdı cünûnum
Bulandı taşdı seylâb-i 'uyûnum G. 55/1

7. *Aş yermek:*

Hamile kadınların yemekten tiksintmeleri anlamına gelen aş yermek, Figânî'de doyma hissini ifade etmek için kullanılmıştır:

Şöyle sîr itdün cihân halkın simâuñdan şehâ
İştihâya aş yirerdî mâ'ideñde her şikem K. 2/21

²² Ergin, Muharrem; *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yayınları 169, Ankara, 1997, s.78.

²³ Atların korktuğu zaman kanlı idrar saldıkları şeklindeki inançtan kaynaklanan bir deyimdir. Şentürk, A. Atilla, a.g.e., s.175.

²⁴ Mermer, Ahmet, Koç Keskin, Neslihan; *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 2005, s.29.

²⁵ Boratav Pertev Naili; *100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi*, İstanbul, 1994, s.101.

8. El bağlamak:

Önemli kişilere saygılı davranılır, bu kişilerin karşısında el bağlanır:

Göreliden kâmetin ol serv-i kaddûn nareven
Gör ne ta'zîm ile durup bağlamışdur karşı dest G. 5/5

9. Dünyanın su üstünde olması:

Dünyanın su üzerinde olması inancı, bizi yaratılış mitlerine götürür. Yer, gök, ay ve güneş yok iken her yer uçsuz bucaksız sudur. Tanrı, toprağı suyun içinden çıkarır ve suyun üzerine serper. Suyun üzerine serpilen toprak genişler ve yeryüzünü meydana getirir²⁶. Böylelikle dünyanın temeli su üzerine atılmış olur:

'Âkil iseñ 'âlemün nakşın görüp meyl eyleme
Köhne bir vîrânedür bünyâdı âb üstindedür G. 15/4

SOSYAL TAVIR VE DAVRANIŞLAR

Şair, toplumda insanın beğenilen ve beğenilmeyen özelliklerini ele alırken bir eğitimci gibi davranıp birtakım telkinlerde ve nasihatlerde bulunur:

İnsan konuşmalarında ölçülü davranmalı, iyice düşündükten sonra konuşmalı ve kötü sözden, dedikodudan uzak durmalıdır. Değirmen gibi ağzına gelen her sözü öğütmemeli ve son pişmanlığın fayda etmeyeceğini hatırdan uzak tutmamalıdır:

Su gibi sâf kıl sözi fikr eyle vir cevâb
Her ne dilüne gelse öğütme çü âsiyâb G. 2/1

Gel kana girüp cevri ile öldürme beni kim
Hiç fâ'ide itmez kişiye soñra nedâmet G. 8/4

Kendini kurtarmak, amacına ulaşmak için başkalarının ayağını kaydırmaya, başkalarına engel olmaya çalışmamalıdır:

Dilerse ayaguñ kaydırmak isterse küşt-gîr-i felek
Ayaguñ almag için itme kimseye pâ-bend G. 11/2

Tedbiri elden bırakmayıp gelecek konusunda ihtiyatlı olmalıdır:

Figânî yaşuñı dök rûz-i hecr-i zülfinde
Ak akçe kara gün için durur meseldür bu G. 73/5

Ne yaptığını ve yapacağını bilmeyen kararsız kişilerle dostluk kurmamalıdır:

Kavl ü karâr eylemeñ ol bi-karâr ile
Zîrâ ki öldürür kişiyi intizâr ile G. 74/1

²⁶ Sakaoglu, Saim, Duymaz, Ali; *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Yay., İstanbul, 2002, s.168.

Güzelliğin geçici olduğunu bilmeli, ağlamakla, baskı yapmakla başkasının sevgisinin kazanılamayacağını farkına varmalı ve güzelliği elde etme hususunda ısrarcı olmamalıdır:

Vefâ it cevri ko ey şûh-i tannâz
Geçer kalmaz güzelligün zamânı G. 103/4

Çokdan irerdi vasluña şahum elüm benüm
Ger vasl girse ele zor u zâr ile G. 74/2

Ekmeğini paylaştığı kişiye, dostluk, vefa, sadakat, arkadaşlık, yardım, samimiyet, dürüstlük, fedakârlık, minnet ve şükran duygusu ve düşüncesi ile bağlanmalıdır:²⁷

Hep hebâ oldı yoluñda çekilen bunca emek
Arada yinmedi mi yohsa begüm nân ü nemek G. 45/5

Fakat, rüsvalığı kendine hayat düsturu olarak seçenlere bu nasihatlerin hiçbir yararı olmayacaktır:

Ey Figânîye nasihat eyleyen gel fârig ol
Pîr pendin eslemez rüsvâ-yi mâder-zâd olan G. 64/5

Şair, sonra gözlemlerini aktarmaya başlar. Toplumda doğru söyleyenlerin sözleri yerine yalan söyleyenlerin sözlerine itibar edilmektedir:

Togruluk itdügüm için midür ol serv-i revân
Sâye-veş yirlere çalar beni pâ-mâl eyler G. 12/4

Ben ne diyem hazretüñe cân u cihânum
Togrı sözümüz geçmedi yalana yanuñda G. 83/4

İnsanlar yükselebilmek için birilerine yaranmaya çalışmaktadır yahut başkalarına yaranmadan bir makam elde etmek güçtür:

Dostum başum irerdi âsumân-i devlete
Âsitânuñ itlerine âşinâ olsam eger G. 27/4

Bu kez şair, bilge bir tavır takınır. Bir olay başa gelmedikçe, onun önemi kavranmaz:

Vâmık u Ferhâd ü Mecnûn ancak añlar derdümi
Bilür üstâduñ cihânda kadrini üstâd olan G. 64/2

Dünya yaşamı insanı açgözlü yapar; ama insanın gideceği yer topraktır, dünya fanidir(G32/5).

Bûseñe dil kâni' olmaz vasluñuñ şeydâsıdur

²⁷ Tuz ekmeğ hakkı (nân u nemek) bkz. Elçin, Şükrü; *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 457-464.

Dostum ma'zûr tut dünyâ tama' dünyâsıdur G. 22/1
Tutalım kim ser-be-ser sultân-i 'âlemsin bu gün
Ey Figânî menzilûn âhir tûrâb üstindedür G. 15/5

İNSAN TIPLERİ

1. Harâmî:

Figânî şiirlerinde sosyal tavır ve davranışlara değinirken her toplumda ve her yerde görülebilecek bazı insan tiplerini de ele almaktadır. Bu insan tiplerinden biri harâmîler ve zulâmîler(=züğürt)dir. Harâmîler özellikle kendilerine derbentleri (=dargeçit) seçmektedirler. Eski devirlerde at sırtında uzun yolculuk edenler için geçmek zorunda oldukları derbentler gerçekten tam bir belâ kaynağıdır. Kervan ve yolcu kafilelerinin nasıl olsa geçecekleri bu gibi darboğazlar, özellikle gece vakti pusu kuran çete ve eşkıyalar tarafından her fırsatta kesilerek kanlı sahneler yaşanır.²⁸

Ne bend idüpdür aňlar baňa o zülfi kemend
Şu kimse kim gice kala yolu ola derbend G. 11/1
Sabrumı gâret ider gamzen harâmîler gibi

...
Kâkülûn yollar keser her şeb zulâmîler gibi T. I/1

2. Abdal:

Abdallar, yalınayak, başı kabak gezen, sakal, bıyık, saç ve kaşlarını usturayla tıraş eden, göğüslerine Hz. Ali'nin Zülfekar denen kılıcının resmini dövmeyle dövdüren, köy köy, şehir şehir dolaşan, elinde *keşkeş*²⁹ ile erzak toplamaya çıkan derviş tayfasıdır:³⁰

Didümi ey ah nesin zâviye-i gerdûnda
Baş açuk yalın ayak didi ki bir âbdâlım G. 59/2

Toldurup seng-i havâdisle felek dâmenini
Kûh-veş başı açuk bendesin abdâl eyler G. 12/6

Âbdâl-i dil ki kendüyi zeyn itdi dâg ile
Bâzâr-ı 'ışka cerre gelüpdür çerâg ile G. 75/1

Gögsüme tîg-i mahabbetden yürütsem şâh-râh
Sîneler tablın dögüp âbdâl-i dil diyü sipâh T. I/3

²⁸ Şentürk, A. Atillâ; a.g.m., s.433.

²⁹ Dervişlerin veya dilencilerin kullandığı, Hindistan cevizi kabuğundan veya abanozdan yapılmış dilenci çanağı. Develliğlü, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2003, s. 512.

³⁰ Gölpınarlı, Abdülbâki; *Tasavvufian Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp Yay., İstanbul, 2004, s. 5.

3. Yetimler:

Yetimler, kimsesizler her tür imkândan yoksun bir şekilde yaşarlar:

Çeşm-i bî-mârûn firâkiyle dil ü cân hastadur
İki öksüzdür yatur gam-hânede tûmârsuz T. II/2

4. Çocuk:

Çocuklar, bilinçsiz bir şekilde tırmandıkları yüksek bir yerden inmeye korkarlar:

Bâm-i çarh üstine nâlem çıkuban tıfl gibi
Aşaga inmege korkar çığırup eydür vây G. 96/2

5. Cabiller:

Cahilin özünde ve sözünde doğruluk yoktur. Bu yüzden onun sözüne aldanıp başkasına verilen sözleri unutmak, insanlığın şanına zarar verir:

Degme bir nâdâna uyup sözünü gûş eyleme
Va'de-i vasl eyledüñ 'ahdüñ ferâmûş eyleme
Şânûñla lâyk degül kim diyeler ikrârsuz T. II/4

6. Hizmetliler:

6.1. Saray kapıcısı:

Osmanlı sarayında temizlikten kapı bekçiliğine kadar her türlü hizmeti gören, bununla beraber yüksek devlet memuru sıfatına haiz olan hizmetliler bulunmaktadır. Bunlar saraylı ve enderunlulara has bulunan ve altın sırmalarla işlenmiş pırl pırl parlayan bir cins serpuş olan altın üsküf giyerler.³¹

Altun üsküfüyle güneş derbân-i sûr-i şâh idi
Virdi sancak kal'a-i mînânümâyâ lâ-cerem K. 2/4

6.2. Cariye:

Cariyeler, sarayda ve zengin konaklarında hizmetçi olarak çalışırlar:

Bir câriyen durur ki harîde bu mihr-i çarh
Tâs-i sipihri başda götürür legençe-var K. 6/16

ALET VE EDAVAT

1. Gümüş şamdan:

Şamdan, içine mum dikilen aydınlatma vasıtasına verilen addır. Ayaklı şamdan, gümüş şamdan (=şem'-dân-i nukra-kûb), toprak şamdan, duvar şamdanı,

³¹ Şentürk, A. Atillâ; a.g.e., s.165-166.

kollu şamdan gibi çeşitleri vardır.³² Bunlar, genellikle sarayda ve zengin konaklarında bulunur:

Mûmdur yanmaga bezmüñ gicesi şem'-i kamer
Şem'-dân-i nukra-kûbuñdur sipihr-i pür-direm K. 2/28

2. Altın varak:

İnce derilerin arasına konularak döve döve inceltülerek yapılan altın levhalar, daha çok *tezhip*³³te kullanılır:³⁴

Kanlu yaşumla yazmaga gam mâcerâsını
Ruhsâr-i zerdüm oldı benüm levh-i zer-nigâr G. 30/3

3. Altın kalem

Osmanlı toplumunda yazı yazmak için daha çok kamyş kalemler kullanılmıştır. Yüksek rütbeli ve zengin kimseler tarafından kullanılacak kalemler ise altın varakla kaplanarak fil dişi sedef, abanoz, porselen vb. değerli malzemelerden imal edilen ve günümüzde müze ve koleksiyonlarda güzel örnekleri görülebilecek yazı takımları içinde yerlerini alır. Bu tür kalemler, muhtemelen hâli vakti yerinde olanların kullandıkları, üzeri altın varakla kaplı kalemlerdir:³⁵

Subh-dem 'Utârid destine zerrîn kalem
Defter-i sîmâb-gûn-i târeme çekdi rakam K. 2/1

4. Bakam odunu:

Bakam odunundan kırmızı renk elde edilip Anadolu'da daha çok Adana ve Tokat'ta yetişen bir ağaç ismidir. Tam kırmızı renk elde etmek için tanin ile karıştırılır³⁶ ve boya elde edilir:

Bagrumı biñ pâre kıldı fakâ şemşîri şehâ
Gözlerüm yaşı anuñçün bağladı reng-i bakam K. 2/36

5. Elek:

Tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için büyük delikli veya seyrek telli elek (=gırbâl)³⁷, kullanılmaktadır:

³² Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.307.

³³ Tezhip, elyazması kitaplarla murakka'ların boya ve altın tozu ile çiçekler ve nakışlarla süslenmesine verilen addır. Pakalın, Mehmet Zeki; a.g.e., s. 490.

³⁴ Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.54.

³⁵ Şentürk, A. Atillâ; a.g.e., s.164.

³⁶ Şentürk, A. Atillâ, a.g.e., s.175-176.

³⁷ TDK, *Türkçe Sözlük II*, Ankara, 1988, s.765.

Gam gubârını elekden geçürüp kılmaga sâf
Türûn ey kaşı kemân sînemi girbâl eyler G. 12/5

KIYAFET

Kıyafet yapımında *atlas*³⁸ kumaş kullanılır:

Kaba-yi atlas-i çarha değışmem Tanrı hakkiyçün
Bugün egnümde rindâne Figânî köhne şâlum var G. 18/5

Atlas kumaşın altın benekli olanı da vardır:

Câ-be-câ ey sîm-ten sînemde dag-i hûn-feşân
Atlâs-i zerd üstüne altın beneklerdür hemân G. 63/1

Zenginler gümüş renkli kürkleri giymektedirler:

Görüp bâd-ı zemistândan bürüdet nâ-gehân âteş
Geyüp sîmâb-gün kürküm ısındı nâ-tüvân âteş G. 38/1

Diğer bir kıyafet ise yakası olmayan elbiselerdir:

Yeñi yakası yok tonlar geyerdî eski 'âşıklar
Senûn 'ıškuñda ben çâk-i giribân itdügüm demler G. 29/4

SONUÇ

Divan şiiri, büyük bir "İmparatorluk" medeniyetinin, kendi güzelliğini, kendi mükemmelliğini, yüzyıllar boyunca, yine kendi sanat ve estetik anlayışına göre yapan ve Türk kültürü tarihi açısından çok zengin olan bir kaynaktır. Fakat, bu zengin kaynak çoğu zaman göz ardı edilmiş, âdetta toplumdan soyutlanmış bir zümrenin malıymış gibi ifade edilmiş ve onun hep soyut yanı ön plâna çıkarılmıştır. Halbuki, şahsî ve hissî tenkitler bir yana bırakıldığında bu büyük kültür hazinesinin tozlu raflarında toplum ve sosyal hayat namına el değmemiş nice nadide eserler olduğu görülecektir.

Bu nadide eserlerden biri de çağî şairleri Fuzûlî, Hayâlî ve Bâkî derecesinde olmasa da, Klâsik Türk edebiyatının sanat ve estetik anlayışı içinde, zaman zaman orijinal buluşları, hayal inceliği ve üslûp güzelliği ile dikkati çeken, Necâtî'den beri gelen atasözleri ve halk deyimlerini kullanma geleneğine bağlılık gösteren, muhayyilesinin parlaklığı, duygularının inceliği, coşkunluğundaki süreklilik ile öne çıkan Trabzonlu Figânî'nin "Divançe"sidir.

³⁸ İnce ipekten ve daha ziyade kırmızı renkte dokunmuş bir nevi kumaş hakkında kullanılır bir tabir. İncelerinden kadınlara, kalınlarından delikanlılara entari altına giyilir bir nevi şalvar yapılıdır. Yünle karışık olarak dokunan daha kalınları elbise kollarının içerisine astar makamında konurdu. Zenginler bohça, kese ve daha başka şeyler yapardı. Pakalın, Mehmet Zeki; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.111.

İddia edilen aksine, Divan şairlerinin çoğunda olduğu gibi, Figânî de Divançe'sinde hayatla sıkı münasebetler kurmuş, çevreyi, toplumu, insanı ve insan ilişkilerini iyi gözlemlemiştir. Divan şiirinin üslup özelliğinin sonucu olarak günlük hayattan aldığı izlenimleri şiire bazen doğrudan doğruya, bazen de bir tasavvur, bir hayal bir atasözü ya da bir deyim ile birlikte yerleştirmiştir.

Denebilir ki Figânî, Divan şiirinin çoğu araştırmacı ve yazar tarafından hep tenkit edilen sosyal konulardan uzak olduğu iddiasına en güzel cevap olarak "Divançe"sindeki manzumeleri vermiştir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLAZİZ BEY; *Osmanlı Âdet ve Merasim Tabirleri* (Haz. Prof. Dr. Kâzım Arsan, Duygu Arsan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002.
- ALBAYRAK, Nurettin; *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, LM Yay., İstanbul, 2004.
- AYLAR, Selçuk; "Divan Şiirinde Sosyal Hayatın İzlerine Dair Birkaç Örnek", *Dergâh S. 65*, İstanbul, 1995.
- BORATAV, P. Naili; *100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi*, İstanbul, 1994.
- DEVELLİOĞLU, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Aydın Kit. Yay., Ankara, 2003.
- ELÇİN, Şükrü; *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ Yay., Ankara, 1997.
- ERGİN, Muharrem; *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yayınları 169, Ankara, 1997.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki; *Tasavvufstan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp Yay., İstanbul, 2004.
- GÜNGÖR, Şeyma; "Fuzûlî'nin Türkçe Gazellerinde Çağın sosyal Hayatı ve Manevî Özellikleri", *Türkiyat Mecmuası C.20*, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., İstanbul, 1997.
- KALPAKLI, Mehmet; *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, YKY Yay., İstanbul, 1999.
- KARAHAN, Abdülkâdir; *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançe'si*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1966.
- KESİK, Beyhan; *Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda Din ve Toplum Telâkkileri*, Özserhat Matbaacılık ve Yayıncılık Yay., Malatya, 2004.
- MERMER, Ahmet, KOÇ KESİKİN, Neslihan; *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 2005.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*, MEB Yay., İstanbul, 1993.
- PALA, İskender; *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, ?.
- SAKAOĞLU, Saim, DUYMAZ, Ali; *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Yay., İstanbul, 2002.
- ŞENTÜRK, A. Atilla; *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, YKY Yay. İstanbul, 2004.
- TANYERİ, M. Ali; *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- TARLAN, Ali Nihad; *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1981.
- TÜRK DİL KURUMU; *Türkçe Sözlük C. I-II*, TDK Yay., Ankara, 1988.
- TÜRK DÜNYASI EL KİTABI (Türkiye), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., C. 3, Ankara, 1998.